

ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 28ΗΣ ΜΑΪΟΥ 1991

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥΜΠΑ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΟΙ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΗ ΠΟΙΗΣΗ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΡΥΠΑΝΗ

Ὁ Ἀλεξανδρινὸς πνευματικὸς κόσμος, δηλαδή ἡ ἐξέλιξη καὶ ἡ μορφή ποὺ πήρε τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα ἀφοῦ πέθανε ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ἀπλώθηκε ὁ Ἑλληνισμὸς στὴν Ἀνατολή, δὲν εἶναι δυστυχῶς ἀρκετὰ γνωστὸς στὸν τόπο μας.

Ἀπὸ τοὺς πόθους καὶ τοὺς πόνους τοῦ κόσμου αὐτοῦ, ἀπὸ τὰ ἰδανικὰ καὶ τὴν ἀγωνία του γιὰ νὰ κερδίσει καινούργιες μορφές, γιὰ νὰ μὴν ὑποταχθεῖ οὔτε στὴν ὑπέροχη κλασικὴ παράδοση, οὔτε καὶ στὸ ἀνελεύθερο πνεῦμα τῆς μεγάλης Ἀνατολῆς, δὲν φτάνει πιά στὸν σημερινὸ Ἕλληνα παρὰ ἓνας μισοσβησμένος ἀντίλαλος, μερικὰ ὀνόματα καὶ λίγοι στίχοι, γιὰτὶ καὶ τὰ γυμνάσια καὶ τὰ πανεπιστήμιά μας δὲν φρόντισαν νὰ μᾶς τὸν ζωντανέψουν.

Καὶ ὅμως ἡ ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ στὴν περίοδο αὐτὴ ἔχει μεγάλη σπουδαιότητα καὶ ἐνδιαφέρον, ὄχι μόνον ἔθνικὸ ἀλλὰ καὶ πανανθρώπινο· χωρὶς τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ τῆς Ἀνατολῆς οὔτε τὸ Βυζάντιο θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ὁ μέγας θεματοφύλακας τῶν Ἑλληνικῶν ἰδανικῶν, οὔτε καὶ ἡ Ρώμη θὰ μπορούσε νὰ διαμορφώσει τὸν πολιτισμὸ τῆς μετὰ παγκόσμια ἀποστολῆ καὶ σημασίας.

Ὅταν τὸ 323 π.Χ. πέθανε ὁ Ἀλέξανδρος, τὸ γιγαντιαῖο ἔργο ποὺ εἶχε πραγματοποιήσει δὲν μπόρεσε νὰ σταθεῖ. Ἡ μεγάλη θεότητα τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων, ἡ Τύχη, ποὺ τόσο εὐνόησε τὸν μεγαλοπράγμονα μαθητὴ τοῦ Ἀριστοτέλη, δὲ θέλησε νὰ βοηθήσει ἀνάλογα καὶ κανέναν ἀπὸ τοὺς διαδόχους του. Τὸ ἀπέραντο κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου κομματιάστηκε μὲ τὶς ἄγριες διαμάχες τῶν στρατηγῶν του γιὰ τὴ διαδοχή, ἐνῶ τὸ μεγάλο Πανελλήνιο παρακολουθοῦσε παθητικὰ τὴ δόξα καὶ τὴν πτώση τῶν

βίαιων και υπερήφανων ηγεμόνων του, και την απότομη και απόλυτη αλλαγή σε όλες τις πνευματικές και οικονομικές αξίες, στις οποίες είχε άλλοτε πιστέψει.

Τὸ ἰοστέφανο ἄστν, τὰς Ἀθήνας, μπορεῖ νὰ τὸ στόλιζε ἀκόμη Ἀττικὴ χάρις στὸ πνεῦμα καὶ κλασικὴ λεπτότητα στὸ γούστο, ἀλλὰ ὄλο καὶ πιὸ βαθιὰ τὸ τύλιγε ἡ σιωπὴ καὶ ἡ ἡσυχία τῆς ξεπεσμένης πρωτεύουσας, ὅπου τὰ περασμένα ἔχουν μεγαλύτερη σημασία ἀπὸ τὰ τωρινά, καὶ ἡ ὄνειροπόληση μεγαλύτερη θέση ἀπὸ τὴ δράση. Τὸ κέντρο τῆς Οἰκουμένης εἶχε μετατοπισθεῖ ἀνατολικά — τὴν σημερινὰ τὴν ἔχει ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Πέργαμος καὶ ἡ Ρόδος καὶ τόσες ἄλλες μεγάλες Ἑλληνικὲς πόλεις πὸν ἄνθισαν δίπλα στοὺς στεριανοὺς καὶ τοὺς θαλασσινοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ παλαιὰ Ἑλλάδα μὲ τὶς ἀξιώσεις καὶ τὶς ἀναμνήσεις της καὶ τοὺς κλασικοὺς τύπους τῆς ζωῆς της φεύγει ἀπὸ τὸ προσκήνιο.

Μπορεῖ οἱ Ἑλληνιστικοὶ βασιλεῖς νὰ διατήρησαν ἀκόμη τὴν ἐξωτερικὴ μορφή τῆς π ὀ λ ε ω ς, τοῦ πυρήνα αὐτοῦ τῆς ζωῆς τοῦ ἐλεύθερου κλασικοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ της σημασία ἔσβησε γιὰ πάντα, ἀφοῦ ἐπικράτησαν οἱ Μακεδόνες καὶ τὴν μεταφύτευσαν στὴν Ἀνατολή. Ἡ πόλη, ὄργανο πιά τότε στὰ χέρια τῆς μοναρχίας, δὲν διατήρησε παρὰ μόνο τὰ παλιὰ δημοτικὰ της δικαιώματα. Πῶς ἄλλωστε νὰ πλησιάσουν οἱ καινούργιες Ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Ἀνατολῆς τὸ ἦθος τῶν παλιῶν κλασικῶν πόλεων, τὴ στιγμὴ πὸν τὶς γέμιζαν τέτοιοι ἀνάμικτοι πληθυσμοὶ ξεριζωμένοι ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς Οἰκουμένης δίχως κοινὲς ἀναμνήσεις, παραδόσεις καὶ λατρεῖες, δίχως κοινὰ ἰδανικά — πληθυσμοὶ ἀπὸ ἄτομα στὰ χέρια τῆς Τύχης καὶ ὄχι ἀπὸ πολίτες στὴ διάθεση τοῦ νόμου.

Οἱ πολιτικοκοινωνικὲς αὐτὲς ἀλλαγὲς εἶχαν βαθιὰ καὶ μόνιμη ἐπίδραση στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους. Ἡ παλιά, ἡ κλασικὴ Ἑλλάδα, τραγουδοῦσε, ἀπήγγελλε μέσα ἀπὸ τὸ πρῶμα τῆς πόλεως. Ὁ ποιητὴς καὶ ὁ γλύπτης αἰσθανόταν τὴν ἴδια ἐκπαιδευτικὴ ἀποστολή, τὸν ἴδιο δεσμὸ μὲ τὴν ὀλότητα πὸν αἰσθανόταν καὶ ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ νομοθέτης. Ἡ Ἑλληνιστικὴ ὁμως Ἑλλάδα τοῦ πνεύματος ξεχώρισε ἀπὸ τὴν ὀλότητα καὶ οἱ σοφοὶ της διάβαζαν πιά καὶ ἔγραφαν σὰν ἄτομα, κλεισμένοι μέσα στὶς βιβλιοθήκες καὶ στὰ γραφεῖα τους χωρὶς νὰ τοὺς ἐνδιαφέρει οὔτε ἡ πόλη, οὔτε ἡ πολιτικὴ οὔτε οἱ πολλοὶ γιὰ τοὺς ὁποίους αἰσθάνονταν πολλὲς φορὲς καὶ περιφρόνηση καὶ ἀηδία, ὅπως τὰ βλέπουμε καὶ σὲ ἓνα περιφρημὸ ἐπίγραμμα τοῦ Καλλιμάχου:

Ἐχθαίρω τὸ ποίημα τὸ κυκλικόν, οὐδὲ κελεύθω
χαίρω, τίς πολλοὺς ὧδε καὶ ὧδε φέρει —
μισῶ καὶ περιφροῖτον ἐρωμένον, οὐδ' ἀπὸ κρήνης
πίνω — σικχαίνω πάντα τὰ δημόσια.

Μισῶ τὰ ποιήματα τοῦ Τρωικοῦ κύκλου, οὔτε μοῦ ἄρεσει
ὁ δρόμος πὸν πηγαίνει καὶ φέρνει πολλοὺς ἀνθρώπους.
Μισῶ τὸν ἔραστη πὸν τὸν περιτριγυρίζουν πολλοί, καὶ
οὔτε πίνω ἀπὸ δημόσια πηγή. Σιχαίνομαι ὄλα τὰ δημόσια.

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἔχουν γίνεῖ εἰδικοί καὶ ἀπευθύνονται σὲ κλειστοὺς κύκλους εἰδικῶν.

Οἱ Διάδοχοι καὶ οἱ Ἐπίγονοι τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου δὲν ἐξακολούθησαν τὴν πολιτικὴ ἐκείνου πὸν θέλησε νὰ δημιουργήσῃ ἓνα καινούργιο πολιτισμὸ μὲ τὴ σκόπιμη ἀνάμιξη Ἑλληνικῶν καὶ Ἀνατολικῶν στοιχείων. Ἐντελῶς ἀντίθετα ἡ πολιτικὴ τους προσπαθοῦσε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπικυριαρχία τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, συνεχίζοντας τὴν παλιὰ παράδοση τῶν Μακεδόνων βασιλέων πὸν θαύμαζαν καὶ ὑποστήριζαν τὸν Ἑλληνικὸ πολιτισμὸ.

Εἶναι ἡ φιλελληνικὴ πολιτικὴ τῶν Διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μαζὶ μὲ τὴν ἀναμφισβήτητὴ ἀνωτερότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, πὸν κατόρθωσαν νὰ κρατήσουν μακριὰ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες τῶν ἀνωτέρων τάξεων καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ φιλολογία, πὸν ἄνθισε στὴν Ἀλεξανδρινὴ ἐποχὴ, κάθε ἄμεση ἀνατολικὴ ἐπίδραση πὸν θὰ μπορούσαν νὰ εἶχαν οἱ μεγάλοι λαοὶ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς πὸν ζοῦσαν ὀλόγυρά τους καὶ πὸν ζηλόφωνα κρατοῦσαν τὶς γλῶσσες, τὰ ἦθη καὶ τὶς λατρεῖες τους. Σύροι λοιπὸν καὶ Αἰγύπτιοι, Ἰουδαῖοι καὶ Πέρσες, Ἀσσύριοι καὶ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἰνδοὶ ἀκόμη, ἐνῶ δέχθηκαν πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, δὲν μπόρεσαν νὰ ἐπιδράσουν στοὺς Ἑλληνες ἔτσι πὸν νὰ ἀλλάξῃ ἡ ὀργανικὴ ἐξέλιξη καὶ ὁ χαρακτήρας τῆς φιλολογίας τους. Μὲ ὄλα αὐτὰ ὅμως, καὶ μὲ ὄλη τὴν περιφρόνηση πὸν εἶχαν οἱ Ἑλληνες γιὰ τοὺς πανάρχαιους καὶ πάνσοφους πολιτισμοὺς τῶν Βαβυλωνίων καὶ τῶν Αἰγυπτίων, κάθε μέρα καὶ πὸν βαθιά, σιγὰ-σιγὰ καὶ ἄθελά τους, προχωροῦσε ἔμμεσα στὴν ψυχὴ τοῦ συνόλου τους ἡ σαγηνεύτρα δύναμη τῆς Ἀνατολῆς, αὐτὴ πὸν τελικὰ τοὺς ὠρίμασε γιὰ νὰ ἀπαρνηθοῦν τὸν ἐλεύθερο φιλοσοφικὸ στοχασμὸ καὶ τὴν πόλη, καὶ νὰ δεχθοῦν καὶ ψυχικὰ τὸ βασιλεῖα καὶ τὴ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ.

Τὸ πραγματικὸ κέντρο τῆς πνευματικῆς καὶ τῆς ἐμπορικῆς ζωῆς τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων ἦταν ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ πόλη πὸν ὁ ἴδιος ὁ Ἀλέξανδρος ἴδρυσε τὸ 332 π.Χ., σύμφωνα μὲ τὰ σχέδια τοῦ περιφῆμου πολεοδόμου Δεινοκράτη, γιὰ νὰ γίνῃ ἡ πρωτεύουσα τῆς μεγαλύτερης ἀποκρατορίας πὸν εἶχε ὡς τότε γνωρίζῃ ὁ κόσμος. Τὴν πνευματικὴ της ὄμως ἀκμὴ τὴν χρωστᾷ ἡ Ἀλεξάνδρεια ἀποκλειστικὰ στὶς ἀκάματες φροντίδες τῶν Πτολεμαίων, πὸν αὐτὴν διάλεξαν γιὰ ἔδρα τοῦ Ἑλληνοαιγυπτιακοῦ τους κράτους, ὅταν πια μὲ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ μεγαλόδοξη ἀποστολὴ τῆς πρωτεύουσας τοῦ κόσμου ἔσβησε πρὶν πραγματοποιηθεῖ. Ὁ Πτολεμαῖος Α' ὁ Σωτῆρ

(305-283 π.Χ.), ἀκολουθώντας τις συμβουλές τοῦ περιπατητικοῦ του φίλου Δημητρίου τοῦ Φαληρέα, ἴδρυσε στοῦ ἐπισημότερο μέρος τῆς πόλεως καὶ σὲ ἄμεση ἐξέδραση μὲ τὰ ἀνάκτορα τὸ περίφημο Μουσεῖον, πὸν ἔγινε τὸ πραγματικὸ κέντρο τῆς σοφίας τῆς παρακαμάζουσας Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Ἡ μεγάλη βιβλιοθήκη του, ἡ περίφημη Βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας, στεγασμένη σὲ παράπλευρη πτέρυγα, κατόρθωσε μὲ τὸν καιρὸ νὰ συγκεντρώσει σχεδὸν ὅλη τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ πνευματικὴ παραγωγή. Ἰδιαιτέρως τὴν ἐφρόντισε καὶ τὴν ἐμπλούτισε ὁ Πτολεμαῖος Β' (283-245 π.Χ.) ὁ λεγόμενος καὶ Φιλάδελφος.

Τὸ Μουσεῖον ἦταν ὀργανωμένο ἐπάνω στοῦ πρότυπο τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τὴ σημαντικὴ ὅμως διαφορὰ ὅτι ὁ προϋστάμενός του, ὁ Προστάτης, διοριζόταν ἀπὸ τὸ βασιλεῖα, καὶ πὸς οἱ λόγιοι πὸν ἀποτελοῦσαν τὰ μέλη τοῦ λατρευτικοῦ αὐτοῦ θιάσου τῶν Μουσῶν, ἔπαιρναν μισθὸ καὶ δὲν πλήρωναν φόρους

Στὶς στοῆς καὶ στὶς ἐξέδρες, στὴ βιβλιοθήκη καὶ στοῦ ἐστιατόριο τοῦ Μουσείου ἐζήσαν καὶ ἔδρασαν ἄνδρες πὸν ἡ ἐπίδρασή τους στὴν ἱστορία καὶ στὴν ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος εἶναι ἀφάνταστα μεγάλη, ὅσο καὶ ἂν οἱ μισθωτοὶ σοφοὶ φαίνονταν τότε παράδοξο πρᾶγμα στοὺς Ἕλληνας καὶ οἱ ἀντιζηλίεις τους ἀπαίσιες καὶ ἀτελείωτες, ὅπως βλέπουμε καὶ ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς σατιρικοὺς στίχους τοῦ Τίμωνος τοῦ Φλιασίου, πὸν παραβάλλει τὸ Μουσεῖο μὲ κλουβὶ καὶ τοὺς σοφοὺς του μὲ τὰ σπᾶνια ζῶα πὸν τὰ φυλάγουν μέσα καὶ πὸν ἐν ἀντιθέσει μὲ τὰ ζῶα ἀτέλειωτα μαλλώνουν.

Ὁ τίτλος τοῦ Προστάτου τῆς Βιβλιοθήκης ἦταν σπουδαιότατος ἀδλικὸς τίτλος καὶ γιὰ πολλὰς γενεὲς αὐτὸς πὸν τὸν εἶχε φρόντιζε καὶ γιὰ τὴ μόρφωση καὶ τὴν ἀνατροφή τῶν πριγκίπων. Ἀνθρωποὶ σὰν τὸν Ζηρόδοτο τὸν Ἐφέσιο, τὸν Ἀπολλώνιο τὸ Ρόδιο, τὸν Ἐρατοσθένη, τὸν Ἀριστοφάνη τὸ Βυζάντιο ἢ τὸν Ἀρίσταρχο τὸ Σαμόθρακα, γιὰ νὰ περιοριστῶ μόνο σὲ μεγάλους φιλολόγους καὶ ποιητές, ὑπῆρξαν Προστάτες.

Γιὰ νὰ συγκεντρώσουν οἱ Πτολεμαῖοι στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου τὴν ἀπέραντη πνευματικὴ κληρονομία τῶν κλασικῶν χρόνων μεταχειρίστηκαν ὅλα τὰ μέσα. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ὁ Πτολεμαῖος Γ' ὁ Ἐδεργέτης (247-221 π.Χ.) δὲν δίστασε νὰ κατακρατήσῃ ἀκόμη καὶ τὸν ἐπίσημο κώδικα τῶν τριῶν κορυφαίων τραγικῶν ποιητῶν, πὸν τὸν δανείστηκε ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν γιὰ νὰ τὸν ἀντιγράψουν οἱ λόγιοι τοῦ Μουσείου, στέλνοντας πίσω μόνο ἓνα ἀντίγραφο καὶ δωρίζοντας τὴν ἐγγύηση πὸν εἶχε δώσει. Φαίνεται πὸς πρὶν ἀπὸ τὸ 277 π.Χ. ὑπῆρχαν ἤδη στὶς δύο βιβλιοθήκες τῆς Ἀλεξανδρείας, στὴ μεγάλη τοῦ Μουσείου καὶ στὴ μικρὴ τοῦ Σαραπίου, 532.800 βιβλία ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ 490.000 ἦσαν στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Μουσείου. Πιθανότατα στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Σαραπίου κρατοῦσαν ἀντίγραφα σπουδαίων βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου.

Οἱ Πτολεμαῖοι ξεχώρισαν τὴ δύσκολη δουλειὰ πὸν χρειάζοταν γιὰ νὰ κατατάξει κανεὶς ὅλο αὐτὸ τὸ ὕλικό, καὶ πρὸ πάντων τὸ ποιητικὸ ὕλικό, καὶ τὴν ἀνέθεσαν στὴν ἀρχὴ σὲ τρεῖς μεγάλους ποιητὲς τῶν χρόνων ἐκείνων, γιὰ τὴν ποιητὲς μόνο θὰ μπορούσαν νὰ κινηθοῦν κάπως ἐλεύθερα καὶ νὰ ἐπεξεργαστοῦν τὸ ἄπειρο μυθολογικὸ καὶ διαλεκτικὸ ὕλικό πὸν εἶχε μαζευτεῖ, τὴ στιγμὴ πὸν φιλολογικὴ ἐπιστήμη δὲν ὑπῆρχε ἀκόμη. Ἔτσι ὁ ποιητὴς Ζηνόδοτος ὁ Ἐφέσιος ἀνέλαβε νὰ ἐπεξεργαστεῖ τὴν ἐπικὴ καὶ τὴ λυρική ποίηση, ὁ τραγικὸς ποιητὴς Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλὸς ἀνέλαβε τὴν τραγικὴ καὶ ὁ τραγικὸς ἐπίσης ποιητὴς Λυκόφρων ὁ Χαλκιδαῖος τὴν κωμικὴ.

Πολὺ πλατύτερο καὶ δυσκολότερο ἦταν τὸ ἔργο πὸν ἔκαμε ἀργότερα ὁ Καλλιμάχος, ὁ σπουδαιότερος ποιητὴς τοῦ τρίτου π.Χ. αἰῶνος, γράφοντας τὸν κατάλογο τῆς ἀπέραντης βιβλιοθήκης. Οἱ περιφημοὶ αὐτοὶ Πίνακες, ἔτσι ἐλέγοντο, γέμισαν 120 βιβλία καὶ περιλάμβαναν τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν ποιητῶν καὶ τῶν ἔργων τους, ἀκόμη καὶ ἐκείνων πὸν δὲν σώζονταν πιά τότε, καὶ τὶς πρῶτες λέξεις, ὅπως καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων ἀπὸ τὰ ἔργα πὸν σώζονταν.

Ὁ κατάλογος αὐτὸς τοῦ Καλλιμάχου ἦταν κολοσσιαῖο κατόρθωμα, ὅπως καὶ ἡ σημασία πὸν εἶχε γιὰ τὴν ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἦταν μοναδική. Γιὰ νὰ σᾶς δώσω ὅμως μιὰ ιδέα ἀπὸ τὴν εὐρύτητα τῆς φιλολογικῆς ἀντιλήψεως τοῦ Καλλιμάχου ἀλλὰ καὶ τῆς πληρότητας τοῦ καταλόγου, πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι συμπεριλάμβανε ἔργα καὶ ὀνόματα συγγραφέων ἀπὸ τοὺς παλαιότατους κλασικοὺς ποιητὲς ὡς τοὺς τελευταίους ὀδηγοὺς τῆς μαγευρικῆς τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων. Ὅλα ἦσαν φιλολογία.

Ἡ ἐπεξεργασία, ἡ ἀποκατάσταση, καὶ ἡ κατάταξη αὐτῆ τῶν κειμένων γέννησε ὅπως ἦταν φυσικὸ καὶ τὴ φιλολογικὴ ἐπιστήμη πὸν ἀπὸ τότε πιά ξεχωρίζει ἀπὸ τὴν ποίηση. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ὅμως ἰδρυτὲς τῆς φιλολογικῆς ἐπιστήμης αἰσθάνονταν πρῶτ' ἀπ' ὅλα ποιητὲς, καὶ ἡ ἐξοικείωση μὲ τόσο λόγιο ὕλικό εἶχε τεράστια ἐπίδραση καὶ στὴν τέχνη τους ἐπάνω. Ἀλλὰ ἡ κλασικὴ παράδοση ἀντὶ νὰ τοὺς ἐμπνεύσει καὶ νὰ τοὺς ἀνοίξει καινούργιους δρόμους, ὅπως ἔγινε μὲ ὅλες σχεδὸν τὶς φιλολογίες ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση καὶ ἔπειτα, στάθηκε γιὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς ἕνα φοβερὸ καὶ ἀσήκωτο βάρος πὸν ἔπνιγε κάθε πρωτότυπη καὶ αὐτόνομη δημιουργία, μὲ ὅλο πὸν προσπαθοῦσαν νὰ ἀντιδράσουν.

Πρέπει ὅμως νὰ ἔχομε ὑπ' ὄψη ὅτι, παρὰ ἅλλα μὲ τὴ λόγια ἀτμόσφαιρα τοῦ Μουσείου καὶ τῆς αὐλῆς, τὴν Ἀλεξανδρινὴν φιλολογία τὴν ἐπηρέαζε καὶ ὁ ἀνάμεικτος πληθυσμὸς τῆς Ἀλεξάνδρειας, ὅπου οἱ λόγιοι ποιητὲς δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ βροῦν γενικότερη ἀπήχηση. Γι' αὐτὸ ἀναπτύχθηκαν δίπλα στὴν ἀριστοκρατικὴ ποίηση τοῦ Μουσείου μὲ τὸν λόγιο, ἀριστοκρατικὸ, ἀδλικὸ τῆς χαρακτῆρα καὶ διάφορα κατώτερα ρεύματα πὸν μὲ χιουμοριστικὸ, αἰσθησιακὸ ἢ καὶ ἠθικολογικὸ ἀκόμη περιεχόμενο προσπαθοῦσαν

νά μιλήσουν και νὰ ἀρέσουν στήν πλατύτερη μάζα, και πού, ὅσο και ἂν δὲν τό 'θελαν οἱ λόγιοι τοῦ Μουσείου και τῆς βιβλιοθήκης τους, ἐπηρέαζαν, ὅπως και αὐτὰ δέχονταν τὴν ἐπίδρασή τους.

Τὸ πρότυπο τῆς Ἀλεξάνδρειας και τῶν Πτολεμαίων τὸ μιμήθηκαν και οἱ ἄλλες αὐλές τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἐτσι στήν Πέλλα ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς συγκέντρωσε γύρω του ποιητὲς και φιλοσόφους και στήν Ἀντιόχεια ὁ Ἀντίοχος ὁ Σωτὴρ ἴδρυσε σημαντικὴ βιβλιοθήκη πού βοήθησε στήν ἀνάπτυξη τῆς Ἑλληνοσυριακῆς φιλολογίας και κυρίως στήν Πέργαμο οἱ Ἀτταλίδες ἴδρυσαν τὴν ἀντίπαλη τῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης και ὑποστήριξαν ὅσο καμιά ἄλλη Ἑλληνιστικὴ δυναστεία τὰ γράμματα και τὶς τέχνες. Χαρακτηριστικὸ εἶναι πὼς και σ' αὐτὴ τῇ Σάμο ἀκόμη ὁ τύραννος Δούρις σχημάτισε γύρω του ἀξιόλογο φιλολογικὸ κύκλο. Σημαντικὰ κέντρα για τὰ γράμματα και τὶς τέχνες στοὺς χρόνους ἐκείνους ἦσαν ἀκόμη και δύο νησιά, ἡ Ρόδος και ἡ Κῶς, πού καθὼς βρίσκονταν προωθημένα πρὸς τὴν Ἀνατολὴ εἶχαν ἄμεση ἐπαφὴ και ἐπικοινωνία μὲ τὰ ἄλλα μεγάλα ἀνατολικὰ Ἑλληνιστικὰ κέντρα.

Τὰ καινούργια Ἀλεξανδρινὰ ρεύματα πού γεννήθηκαν στὸ Μουσεῖο και τὴ βιβλιοθήκη του δὲν ἄφησαν ἀνεπηρέαστες και τὶς παλιὲς κλασικὲς πόλεις, και ἔτσι ἄρχισαν και αὐτὲς νὰ ἰδρῦουν σιγά-σιγά δημόσιες βιβλιοθηκῆς, ὅπως ἔγινε και στήν Ἀθήνα και στήν Κόρινθο και στοὺς Δελφοὺς και στήν Ἐφεσο και στὴ Σμύρνη και στήν Ἀλικαρνασσό, πολλὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔγιναν ἀπὸ δωρεὲς ἡγεμόνων ἢ ἀνωτέρων κρατικῶν ὑπαλλήλων. Ἄν και ἡ Ἀλεξανδρινὴ φιλολογία ἔγινε μόδα και καλλιεργήθηκε σὲ τόσα διαφορετικὰ κέντρα — οἱ μεγάλοι τῆς ἀντιπρόσωποι γεννήθηκαν στὰ πέρατα τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀπὸ τὶς Συρακοῦσες και τὸν Τάραντα ὡς τὴ Ναύκρατη και τοὺς Σόλους — ὅμως και πάλι τὴ χαρακτηρίζει κάποια ὁμοιογένεια, ἢ ἴδια μποροῦμε νὰ ποῦμε πνευματικὴ σφραγίδα. Αὐτὸ ὀφείλεται πρῶτα ἀπ' ὅλα στήν πνευματικὴ ἀκτινοβολία τῆς πρωτεύουσας τῶν Πτολεμαίων, πού ἔφθανε ὡς τὰ πέρατα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αὐτὸς εἶναι και ὁ λόγος πού ἔκαμε ὅλους τοὺς μεγάλους Ἑλληνας ποιητὲς, φιλολόγους και ἐπιστήμονες τῶν χρόνων ἐκείνων νὰ ἔλθουν και νὰ ζήσουν ἓνα διάστημα τῆς ὄριμης και δημιουργικῆς τους ζωῆς στήν Ἀλεξάνδρεια. Ἐπειτα συνετέλεσαν στήν ὁμοιογένεια αὐτὴ και ὀρισμένοι φορεῖς τῆς τέχνης και τῆς ἐπιστήμης, ὅπως ἦταν τὸ βιβλίον — πού μόνο τότε μὲ τοὺς φθινοὺς και ἄφθονους παπύρους διαδόθηκε εὐρύτατα — οἱ ρητορικὲς και οἱ γραμματικὲς σχολὲς τῶν χρόνων ἐκείνων και οἱ διονυσιακοὶ θίασοι πού ἔφεραν ἀπὸ πόλη σὲ πόλη και διέδιδαν τὰ δράματα, παίζοντας στοὺς λεγόμενους σκηρικὺς ἢ θυμελικὺς ἀγῶνες, ἀπὸ τὰ βᾶθη τῆς Ἀσίας μέχρι τῆς Ἰσπανίας.

Αὐτὸ διήρκεσε ὡς τὸν πρῶτο αἰῶνα π.Χ. Τότε τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα ἐστράφηκε κατὰ τοῦ Ἀλεξανδρισμοῦ και ἀνέπτυξε τὸν κλασικισμό, τὸν Ἀττικισμό, δηλαδὴ τὸ

θανασμό και τὴ μίμηση τῶν μεγάλων Ἀττικῶν προτύπων τοῦ 5ου καὶ 4ου αἰώνα — στὴ γλώσσα, στὴ φιλολογία, στὶς εἰκαστικὰς τέχνες, σὲ ὅλα. Οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς σπουδαίας στροφῆς ἦσαν ἠθικοί, παιδαγωγικοί, αἰσθητικοί, ἔθνηκοι καὶ ἀντιανατολικοὶ καὶ ἔτσι οἱ Ἀλεξανδρινοὶ σιγὰ-σιγὰ ξεχάστηκαν καὶ σήμερον ἔχομε μπροστὰ μας μόνο ἀποσπάσματα καὶ ἐρείπια πὸν μὲ πολὺ μεγάλο κόπο προσπαθοῦμε νὰ ξανασυνδέσομε καὶ νὰ ἀποκαταστήσομε.

Ἄν ἐξαιρέσομε τοὺς ὕμνους τοῦ Καλλιμάχου, τὰ Ἀργοναυτικά τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου, μερικὰ εἰδύλλια τοῦ Θεοκρίτου, τὰ διδακτικά ἔπη τοῦ Ἀράτου καὶ τοῦ Νικάνδρου, λίγους μίμους τοῦ Ἡρόδου καὶ ἀρκετὰ ἐπιγράμματα, τίποτε ἄλλο δὲν σώθηκε ἀκέραιο ἀπὸ τὴν κολοσσιαία παραγωγή τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ αὐτὰ δὲν τὰ νόμιζαν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ἀπὸ τὰ περιφημότερα ποιητικά τους ἔργα.

Ἄλλὰ ἄς δοῦμε τώρα τί ἀπέγινε τὸ Μουσεῖο καὶ ἡ περιφημὴ βιβλιοθήκη του καὶ ὡς πότε ἔζησαν. Παρὰ διάφορες περιπέτειες καὶ καταστροφές, ἐξακολούθησαν καὶ τὰ δύο νὰ ὑπάρχουν, καὶ νὰ ὑπάρχουν ἐν δράσει ὡς τὸ 400 περίπου μ.Χ. — ἐγνώρισαν δηλαδὴ μιὰ ζωὴ 800 περίπου ἐτῶν. Ὡς τελευταῖο μέλος τοῦ Μουσείου ἀναφέρεται ὁ Θέων, ὁ πατέρας τῆς Ὑπατίας, τῆς μόνης γυναίκας φιλοσόφου τῆς ἀρχαιότητος. Οἱ κυριότερες ἀπὸ τίς περιπέτειες στὶς ὁποῖες ἀναφέρθηκα ἦσαν οἱ ἀκόλουθες. Τὸ 146 π.Χ. ὁ μεγάλος πολιτικὸς ἀναβρασμὸς πὸν ξέσπασε τότε στὴν Αἴγυπτο ὤθησε τὸν Πτολεμαῖο Ζ' τὸν Φύσκιον νὰ ἐξορίσει τοὺς σοφοὺς τοῦ Μουσείου ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο — μεταξὺ τους καὶ τὸν πολὺν Ἀρίσταρχο — πὸν μετέφεραν τὴ σοφία τους καὶ τὴν πνευματικὴ τους ἀκτινοβολία σὲ ἄλλες Ἑλληνικὰς πόλεις ὅπου πῆγαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν. Τότε σημειώθηκε, ὅπως ἦταν φυσικόν, ἡ πρώτη πτώση τῆς πνευματικῆς ἀκτινοβολίας τοῦ Μουσείου πὸν βιάδιζε παρὰλληλα μὲ τὴν ἐξύψωση τῆς πνευματικῆς στάθμης καὶ σημασίας τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ρόδου, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Βηρυττοῦ, ἐκεῖ δηλαδὴ ὅπου εἶχαν καταφύγει οἱ σοφοὶ τοῦ Μουσείου.

Ἐπειτα, τὸ 130 π.Χ., μετὰ τὴν κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ὁ Ἰούλιος Καίσαρ ἀπεφάσισε νὰ στείλει στὴ Ρώμη μεγάλο μέρος τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μουσείου. Τὰ βιβλία αὐτὰ ἀναφέρεται ὅτι καταστράφησαν στὴν προκυμαία τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπὸ πυρκαϊά, καθὼς τὰ φόρτωναν στὰ πλοῖα πὸν θὰ τὰ μετέφεραν στὴν Ἰταλία. Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ ἡ πληροφορία — ὅχι ὁμως καὶ πολὺ βεβαία — ὅτι ὁ Μάρκος Ἀντώνιος, χαριζόμενος στὴν Κλεοπάτρα, ἐδώρισε ὅλη τὴν περιφημὴ βιβλιοθήκη τῆς Περγᾶμου στὸ Μουσεῖο. Εἶναι πάντως γνωστὸ καὶ ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ ὥραία καὶ μοιραία Κλεοπάτρα ἐλάμβανε μέρος στὶς φιλοσοφικὰς συζητήσεις τοῦ Μουσείου, τὸ ὁποῖο καὶ πολὺ ὑπεστήριξε. Μιὰ δευτέρη περίοδος ἀκμῆς γιὰ τὸ Μουσεῖο ἀρχίζει μὲ τὸν Αὐγούστο, πὸν τὸ ὑποστήριξε, καὶ τὴν Pax Romana, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀδριανὸς ἀργότερα ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἐφρόντισε καὶ ἔκαμε μάλιστα προσθήκες

στά κτίριά του. Στην περίοδο αυτή τὸ ἐπισκέφθηκαν πάλι καὶ πολλοὶ μεγάλοι ἄνδρες τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἐπιστήμης, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Δίων ὁ Χρυσόστομος καὶ ὁ Λουκιανὸς καὶ ὁ Γαληνός. Τὸ 270 μ.Χ. τὸ Μουσεῖο καταστράφηκε ἀπὸ τὴ βασίλισσα τῆς Παλμύρας Ζηνοβία, ἣ ὁποία ὅπως ξέρετε κατέλαβε τὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ καὶ πάλι ἀνέλαβε καὶ συνέχισε τὶς δραστηριότητές του ὡς τὰ 400 περίπου μ.Χ. Δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ ἀργότερα νὰ ἐξακολούθησε ἡ δράση του — ἂν καὶ δὲν ὑπάρχουν ἀξιόπιστες μαρτυρίες γι' αὐτό. Ἄλλη παράδοση ἀμφιβόλου ἐπίσης ἀκριβείας, εἶναι ὅτι οἱ Ἄραβες τὸ κατέστρεψαν καθὼς καὶ τὴ Βιβλιοθήκη του, ὅταν κατέλαβαν τὴν Αἴγυπτο τὸν 7ον αἰῶνα μ.Χ. καὶ ὅτι ὁ Χαλίφης Ὁμάρ εἶναι ἐκεῖνος πὸν ἔδωσε τὴ διαταγὴ νὰ καοῦν τὰ βιβλία τῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης. Κατὰ τὸν Ἄραβα ἱστορικὸ Ἀβούλ Φαράγκ, ἡ διαταγὴ του πὸν θεωρεῖται μάλιστα κλασικὸ παράδειγμα τοῦ παρασυλλογισμοῦ, ἦταν: «Ἐὰν τὰ βιβλία τῶν Ἑλλήνων περιέχουν πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν περιέχει τὸ Κοράνι, εἶναι ἐπικίνδυνα. Κάψτετέ τα. Ἄν περιέχουν τὰ ἴδια, εἶναι ἄχρηστα. Κάψτετέ τα».

Πάντως πρέπει νὰ λεχθεῖ ὅτι οἱ ἀρχές τῆς Ἀραβικῆς ἐπιστήμης — μαθηματικῶν, ἱατρικῆς, ἀστρονομίας κλπ. — ὀφείλονται σὲ μεταφράσεις στὰ Ἀραβικὰ Ἑλληνικῶν ἐπιστημονικῶν ἔργων, οἱ ὁποῖες ὁμως ἔγιναν κυρίως στὴν Ἀντιόχεια καὶ ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς μεγάλης βιβλιοθήκης τῆς Ἀντιοχείας καὶ ὄχι τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ὅποιοδήποτε καὶ ἂν ἦταν τὸ τέλος τῶν βιβλίων τῆς μοναδικῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης, ἡ ζημιὰ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα καὶ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ ἦταν γιγαντιαία. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου πιθανότατα θὰ ἦτο διαφορετικὴ ἂν εἶχαν διασωθεῖ, καὶ ἡ ἐθνικὴ μας Βυζαντινὴ παράδοση θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως ἄλλη καὶ πολὺ γονιμότερη. Ἀρκεῖ νὰ σᾶς ἀναφέρω δύο μόνο παραδείγματα γιὰ νὰ ἀντιληφθῆτε τὸ μέγεθος τῆς ζημίας. Ἀπὸ τὶς 90 περίπου τραγωδίαις πὸν ἔγραψε ὁ Σοφοκλῆς καὶ πὸν τὶς εἶχαν οἱ Ἀλεξανδρινοί, 7 μόνο ἔφθασαν σὲ μᾶς καὶ ὑπάρχουν σπουδαῖα ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους πὸν τὰ εἶχαν οἱ Ἀλεξανδρινοί, τὰ ὁποῖα γνωρίζουμε μόνο ἀπὸ τὶς Ἀραβικὲς τους μεταφράσεις.

Εἶναι δύσκολο νὰ συλλάβει καὶ νὰ ἀποδώσει κανεὶς τὸ γενικὸ χαρακτῆρα τῆς Ἀλεξανδρινῆς ποίησης, τοῦ σπουδαιότερου δημιουργήματος τῆς Ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς, γιὰτὶ ἔχομε μόνο ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ περισσότερα ἔργα, καὶ ὅλοι οἱ μεγάλοι ποιητές τῆς δὲν ἀκολουθοῦν τὴν ἴδια κατεύθυνση, μόνο τοὺς παρασέρονον διαφορετικὰ καὶ πολλὰς φορὰς ἀντίθετα πνευματικὰ ρεύματα.

Ὅλους τοὺς Ἀλεξανδρινὸς ποιητές, ἄλλους ἄμεσα καὶ ἄλλους ἔμμεσα, τοὺς βαραινὶ ἡ κλασικὴ παράδοση γεμάτοι θαυμασμὸ καὶ ἀπόγνωση στέκουν μπρὸς στὴν πλούσια καὶ ἐκφραστικὴ γλώσσα, ὅπως καὶ μπρὸς στὴν ὑπέροχη δημιουργικὴ φαντασία, πὸν γεμίζει τὰ κλασικὰ ποιητικὰ ἀριστουργήματα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς τὸν Μέ-

νανδρο· όσο πιο πολύ όμως τὰ μελετοῦν, τόσο πιο βαθιά τοὺς ριζώνει ἡ πεποίθησις πὺς εἶναι ἀδύνατο νὰ δημιουργήσουν κάτι τὸ πρωτότυπο, κάτι τὸ μεγάλο στοὺς ἴδιους τύπους ἐπάνω. Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ όμως δὲν στάθηκαν ἱκανοὶ νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὴν παράδοσι καὶ νὰ χαράξουν καινούργιες μνημειώδεις κατευθύνσεις, καινούργιους ὑπέροχους τύπους, ὅπως π.χ. οἱ Ἴωνες ἀνάπτυξαν τὸ ἔπος, ἢ οἱ Ἀθηναῖοι ἀργότερα τὴν τραγωδίαν καὶ τὴν κωμωδίαν· τὸ μόνο ποὺ μπόρεσαν νὰ κάμουν ἦταν ν' ἀνακατέψουν καὶ νὰ παραλλάξουν τὶς παλιὰς γνωστὰς μορφὰς τῆς ποίησης, γιὰ νὰ μὴν εἶναι ἐντελῶς οἱ ἴδιες, χωρὶς όμως νὰ εἶναι καὶ ἐντελῶς καινούργιες, ὅσο γιὰ νὰ κολακεύεται ὁ ἐγωϊσμός τοῦ ποιητῆ πὺς δημιουργεῖ, χωρὶς καὶ νὰ ξεφεύγει ἀπὸ τὴν παράδοσι.

Ἔτσι λοιπὸν ἡ λογιότητα, ἡ λεπτότητα καὶ τὸ καλὸ τελείωμα — αἰλεπταὶ ῥήσεις καὶ τὸ τορευτόν — γίνονται τώρα ἀπὸ τὰ κυριώτερα κριτήρια τῆς ἀνώτερης τέχνης, γιὰ τὴν πρώτη μεγάλη ἀκμὴ τῆς Ἀλεξανδρινῆς ποίησης τουλάχιστον, ὅποταν καὶ ἐπιβλήθησαν οἱ ἀρχαὶ καὶ οἱ ἀπόψεις τοῦ Καλλιμάχου. Παράλληλα παρουσιάσθη καὶ ἡ μανία γιὰ τὸ παράδοξο καὶ τὸ σπάνιο ποὺ δὴγήγησε ὡς τὰ τεχνόπαιγνια, δηλαδὴ τὰ ποιήματα ποὺ κάμνουν μὲ τοὺς στίχους τους τὰ σχήματα διαφόρων πραγμάτων, ζωγραφίζον π.χ. ἓνα αὐγὸ, ἢ ἓνα βωμό, ἢ ἓνα ζευγάρι φτερά, ἢ μιὰ σύριγγα κλπ.

Τὴν τάση αὐτὴ τῆς Ἀλεξανδρινῆς ποίησης γιὰ ὅ,τι λεπτὸ καὶ μικρὸ δὲ θὰ τὴν περιέμενε κανεὶς στὰ χρόνια ἐκεῖνα, γιὰτὶ ἔρχεται σὲ τέτοια ἄμεση ἀντίθεσι μὲ τὴν ἄλλην Ἑλληνιστικὴν τέχνην, ποὺ χτίζοντας κολοσσιαῖες πόλεις καὶ παλάτια, καὶ γλύφοντας γιγάντια μαρμάρινα συμπλέγματα, ἢ ζωγραφίζοντας τὶς πελώριες ζωγραφιὰς τῶν μαχῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀγωνίζεται γιὰ νὰ φθάσει τὸ ὑπεράνθρωπο καὶ νὰ ἐκφράσει τὸ φουρτονιασμένον πάθος τῆς μετακλασικῆς ψυχῆς· μπρὸς στὴν ὁρμὴ καὶ στὴν κίνηση τῆς τέχνης αὐτῆς ἡ Ἀλεξανδρινὴ ποίησις σβήνει, καὶ δὲν κρατᾷ παρὰ τὴ σημασίαν καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀξίαν ποὺ ἔχουν τὰ περίτεχνα κομποτεχνήματα. Ἔγινε ἓνας ἐξισωτισμὸς τῆς Ἀλεξανδρινῆς ποίησης μὲ τὰ γλωσσικά, τὰ μυθολογικά, τὰ ἀτομικιστικά καὶ τὰ ὀρθολογιστικά Ἴωνικά στοιχεῖα, ποὺ ἤρθαν καὶ πλάτυναν τὴν Ἀττικὴν τῆς βάσις, καὶ δυνάμωσαν τὰ σοφιστικά καὶ τὰ ἀριστοτελικά της σπέρματα, ὅπως ἀκριβῶς οἱ Ἴωνικὲς φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις ἐπέδρασαν στὴν Ἑλληνιστικὴν φιλοσοφίαν, καὶ οἱ Ἴωνικὲς ἱστορικὲς ἀντιλήψεις στὴν Ἑλληνιστικὴν ἱστοριογραφίαν.

Ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρινὴν ποίησις, μὲ τὸν Ἴωνικὸν καὶ τὸ Σοφιστικὸν της ὀρθολογισμόν, λέει πειφυσικά καὶ κάθε βαθέτερον ῥησκευτικὸν αἶσθημα. Οἱ παλαιοὶ, οἱ Ὀλύμπιοι θεοὶ ἔχουν πιά πεθάνει καὶ γιὰ τὴν ποίησις, ὅπως πέθαναν καὶ γιὰ τὴν κοινωνίαν μαζί μὲ τὴν πόλιν· οἱ μορφωμένοι ἄνθρωποι τοὺς ἀντικατέστησαν μὲ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην, ἐνῶ οἱ πολλοὶ τοὺς ὑποκατέστησαν μὲ τὶς διαφορὰς

Ἀνατολικῆς λατρείας, καὶ μιᾷ διάχυτῃ δεισιδαιμονίᾳ ποὺ ξαναζωπύρωσε τὴ μυστικιστικὴ πτυχὴ τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ἔτσι οἱ ποιητὲς καλλιεργοῦν πιά μὲ ζῆλο τὰ αἰσθητικὰ μόνο στοιχεῖα τοῦ θρησκευτικοῦ μύθου, ἀφοῦ τὰ θρησκευτικὰ του στοιχεῖα εἶναι ἀπὸ καιρὸ νεκρά.

Ἡ εὐπρέπεια ὁμῶς καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς ἐποχῆς δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ εἰρωνευθοῦν ἢ νὰ ἐξευτελίσουν τοὺς παλιούς Πανελλήνιους θεούς, γι' αὐτὸ καὶ μὲ μεγάλη προσοχὴ τοὺς ἐξανθρωπίζουν, καὶ σὰν εὐσυνείδητοι βιογράφοι περιγράφουν μὲ κάθε λεπτομέρεια ὅ,τι τοὺς ἀφορᾷ, τὰ ὄπλα καὶ τὰ ρούχα τους, τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἐχθρούς τους, τὶς σκέψεις καὶ τὰ ἔργα τους. Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ συνείδηση τῆς Ἀλεξανδρινῆς ποιήσεως εἶναι πὼς μέσα στὰ ἐπίσημά της ἔργα δὲν ἀναφέρεται οὔτε κἀν ἡ λατρεία τοῦ Σάραπη ἢ τῆς Ἴσιδας, ποὺ ἦταν πάγκοινες τότε, καὶ τὶς προστάτευαν ἐπίσημα οἱ Πτολεμαῖοι.

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ποιητὲς κατάλαβαν πολὺ σωστὰ πὼς ἕνας ἀπὸ τοὺς κύριους λόγους ποὺ ξέπεσε ἡ ποίηση στὸν τέταρτο αἰῶνα ἦταν ὅτι κουράστηκε νὰ μεταχειρίζεται γιὰ τόσα χρόνια τὸ ἴδιο μυθολογικὸ ὕλικό γι' αὐτὸ ἀφήρουν πιά τὸν Πανελλήνιο Ὀμηρικὸ μυθολογικὸ κύκλο, καὶ ἀρχίζουν νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ τοὺς λιγώτερο γνωστοὺς τοπικοὺς μύθους καὶ θρύλους, ἀνακατεύοντας μάλιστα καὶ διάφορα ἐπεισόδια τοπικῆς ἱστορίας, πράγμα φυσικώτατο γιὰ τὸν ἀρχαῖο κόσμον ποὺ ποτέ του δὲν ξεχώρισε καθαρὰ τὰ ὄρια τοῦ μύθου καὶ τῆς ἱστορίας. Τὸ ἀνακατεμένο αὐτὸ μυθολογικὸ ὕλικό, ποὺ θυμίζει τὰ παλιὰ χρονικὰ τῶν Ἰωνικῶν πόλεων, μαζὶ καὶ μὲ κάποιον Ἰωνικὸ ἀνεκδοτολογικὸ πνεῦμα, κυριάρχησε στὴν Ἀλεξανδρινὴ ποίηση, καὶ διατηρήθηκε γιὰ αἰῶνες ἔπειτα ὡς τὰ Διονυσιακὰ τοῦ Νόννου καὶ τὴν ἐπιστολογραφίαν τοῦ Ἀλκίφρονα καὶ τοῦ Ἀρισταίνετον· τὸ ἴδιο μεταδόθηκε καὶ στὴ Ρωμαϊκὴ ποίηση, στὸν Κάτουλλο, στὸν Κίννα καὶ στοὺς ἄλλους «νεωτέρους». Ἡ ἐπιθυμία νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὰ παλιὰ κάμνει τοὺς Ἀλεξανδρινούς, καὶ ὅταν ἀκόμη παρουσιάζουν τοὺς μεγάλους Πανελλήνιους μυθικοὺς ἥρωες, νὰ τοὺς δείχνουν μὲ κάποιον καινούργιον τρόπο, ὄχι πιά μόνο στὶς ἡρωϊκὲς τους στιγμὲς, στὴν ὥρα τοῦ μόχθου καὶ τοῦ ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ στὶς εἰρηνικὲς τους στιγμὲς, τότε ποὺ εἶναι πολὺ πιὸ ἀνθρώπινοι, καὶ τοὺς αἰσθάνονται πολὺ πιὸ κοντά τους· ὁ Ἑλληνιστικὸς κόσμος κουρασμένος ἀπὸ τοὺς ἀτέλειωτους πολέμους τῶν ἡγεμόνων του δὲ ζητᾷ πιά ἀπὸ τὴν ποίηση νὰ τοῦ τραγουδήσει τὰ κ λ έ α ἀ ν δ ρ ῶ ν προτιμᾷ νὰ βλέπει σ' αὐτὴν τουλάχιστον τὴν εἰρήνην, τὴν ἀνάπαυση, τὸν ἀνθρωπισμὸ.

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ μπορεῖ νὰ πίστεψαν πὼς ὁ μεγάλος νεωτερισμὸς τους ἦταν πὼς ἄλλαξαν τὸ μυθολογικὸ περιεχόμενον τῆς ποιήσεως· ἡ πραγματικὴ ὁμῶς βαθιὰ μεταβολὴ ποὺ ἔκαμαν ἦταν στὸ ἠθικοπαιδαγωγικὸ της περιεχόμενον. Μὲ τὸ τέλος τοῦ κλασικοῦ κόσμου ἡ ποίηση ἀφήνει πιά τὴ νουθεσία, τὴν ἀνώτερη δηλαδὴ

ἀποστολή τῆς ἠθικῆς διαπαιδαγώγησιν τοῦ λαοῦ· ποιὸ λαὸ ἄλλωστε, ὅπως εἶδαμε, νὰ νουθετήσῃ τῶρα πὸν οὔτε ἐθνική, οὔτε φυλετική ὁμοιογένεια ὑπάρχει, οὔτε καὶ τίποτε ἄλλο πὸν νὰ συνδέει ἢ νὰ ἐμπνέει τοὺς πολλοὺς ἔξω ἀπὸ τὴν ἡδονὴ καὶ τὸν πλοῦτο; Ὁ σοφιστικὸς καὶ ὁ Ἴωνικὸς ἄτομικισμὸς, αὐτὸς πὸν κυριάρχησε καὶ διάλυσε τὴν Ἑλληνιστικὴν κοινωνία, φαίνεται καθάρωτα καὶ στὴν ποίησίν τῆς μέσας. Οἱ ποιητὲς χωρισμένοι πιά ἀπὸ τὴν ὁλότητα, ὅπως εἶπαμε, σχηματίζουν διάφορους κλειστοὺς κύκλους, πὸν ὅσο καὶ ἂν ἀποτελοῦσαν ὅλοι μαζί μιὰ πνευματικὴν κοινωνία, καὶ ὅσο καὶ ἂν μέσα τοὺς ὑπῆρχαν ἄνθρωποι ἀπὸ τὶς πρὸ διάφορες κοινωνικὰς τάξεις,— ἀπὸ τὸν πλοῦσιο ἀριστοκράτη Ἄρατο τὸ Σολέα ὡς τὸν πᾶμπτωχο πλανόδιο Λεωνίδα τὸν Ταραντίνου,— εὐνοοῦσαν τὸν ἀτομικισμὸν καὶ τὴν εἰδίκευσιν· ὁ Ἀλεξανδρινὸς ποιητὴς γράφει σὰν ἄτομον καὶ ὄχι σὰν πολίτην, ἐκφράζει τὸν ἀτομικὸν τοῦ ψυχικὸν κόσμον, καὶ ἐνδιαφέρεται νὰ τὸν ἐγκρίνουν καὶ νὰ τὸν χαροῦν ὀρισμένα ἐκλεκτὰ ἄτομα, ὀρισμένοι φίλοι, προστάτες ἢ καλλιεργητὲς τῆς ποίησιν, χωρὶς νὰ ἐξετάζει οὔτε τὶς πολιτικὰς οὔτε τὶς θρησκευτικὰς τοὺς πεποθήσεις, οὔτε τὴν κοινωνικὴν τοὺς τάξιν, οὔτε τὴν περιουσιακὴν ἢ τὴν ἠθικὴν τοὺς κατάστασιν· εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τοῦ *Ars gratia artis*. Καὶ ὁ ἀπεριόριστος αὐτὸς ἀτομικισμὸς ἀπλώθηκε σιγὰ-σιγὰ σὲ ἕνα Πανελλήνιον αἴσθημα πὸν ἀγκάλιασε ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ ἄτομα, γιὰτὶ εἶχε περιεχόμενον περισσότερο πολιτισμοῦ παρὰ φυλετικοῦ ἔθνισμοῦ· γι' αὐτὸ ἡ ἰδιόρρυθμη αὐτὴ ποίησιν εὔρισκε ἀπήχησιν ἀκόμη καὶ στὴν πλατιὰ καὶ ἀνάμικτη μάζα πὸν ἀποτελοῦσε τὰ Ἑλληνιστικὰ ἀκροατήρια, τόσο στὶς διάφορες ἐορτὰς, ὅσο καὶ στὰ πάμπολλα θεάτρα τοῦ μετακλασικοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Ἄλλὰ ἡ ἐπίσημη Ἀλεξανδρινὴ ποίησιν, ὅσο καὶ ἂν γράφτηκε γιὰ ἄτομα, δὲν ἐπεμβαίνει σὰ σύνολον οὔτε καὶ στὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε ἐκεῖ πὸν σὰν ἄτομον καὶ ὄχι σὰ λαὸν θὰ μπορούσε νὰ τὸν κατευθύνει ἠθικὰ καὶ νὰ τὸν βοηθήσῃ, γιὰτὶ αἰσθάνεται πὼς αὐτὸ εἶναι ἔργον τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ρητορικῆς, δηλαδὴ τῆς πεζογραφίας, καὶ ὄχι πιά τῆς ποίησιν: *Delectare, non prodesse* εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς.

Στὰ Ἑλληνιστικὰ χρόνια, ὅπως ἡ πολιτεία ἔπαυε νὰ εἶναι τὸ κεντρικὸν παιδαγωγικὸν πρόβλημα, ἔτσι καὶ ἡ πολιτικὴ ἔπαυε νὰ ἀπασχολεῖ τοὺς πολλοὺς, δὲν ἦταν θέμα γιὰ δημόσιες συζητήσεις καὶ σκέψεις· οἱ ἡγεμόνες καὶ τὰ ἀνακτοβούλια φροντίζουν μόνον γι' αὐτήν, καὶ κάθε ὑπόδειξιν ἢ κριτικὴν εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνον πράγμα· αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πὸν καὶ στὴν μετακλασικὴν ποίησιν σβήνει πιά ἐντελῶς ὁ πατριωτισμὸς, καὶ λείπει καθὲς σκέψιν ἢ νύξιν πολιτικὴν· τὸ πατριωτικὸν αἶσθημα τὸ ἀντικατάστησε μιὰ ρομαντικὴ ἀφοσίωσιν καὶ μιὰ νοσταλγία γιὰ τὴν πατρικὴν γῆν μὲ τὶς ὁμορφιὰς τῆς, ἐνῶ τὴ θέσιν πὸν εἶχαν οἱ πολιτικὰς σκέψεις καὶ παρααινέσεις τὴν πῆρε μιὰ δουλικὴν κολακείαν τῶν βασιλέων καὶ τῶν βασιλισσῶν, πὸν ἐξουσίαζαν τὸ κεφάλιν καὶ τὸ ψωμὶ τῶν ποιητῶν.

“Όταν ἔχασε ἡ ποίηση τὴν ἀνώτερη ἀποστολὴ τῆς νοουθεσίας, δὲν τῆς ἔμεινε παρὰ νὰ φροντίζει γιὰ τὴν τέρψη τοῦ ἀνθρώπου, καὶ αὐτὴν ἢ ἐπίσημη, ἢ λόγια ποίηση τὴν ἀναζήτησε στὴ δ ε ξ ι ό τ η τ α, δηλαδὴ στὸ νὰ διαλέξει καὶ νὰ συμπλέξει μὲ τέχνη τὰ θέματα, τὶς λέξεις καὶ τὰ μέτρα της, ἐνῶ ἢ κατώτερη, ἢ λαϊκὴ, τὴ βοήθηε στὴ μίμηση, δηλαδὴ στὸ νὰ ζωγραφίσει πιστὰ τὴ σύγχρονή της ζωὴ μὲ ὅλη της τὴν πεζότητα, καὶ ὄχι πιά κάποιο ἰδανικὸ ἠρωϊκὸ παρελθόν. Ὑπῆρχε ὁμοῦ καὶ τότε, ἴσως περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐποχὴ, ἀδιάκοπη ἀλληλεπίδραση λόγιας καὶ λαϊκῆς ποίησης, ὅσο καὶ ἂν ἡ μιὰ ἐχθρευόταν τὴν ἄλλη, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ κάποια ἀνάμικτη τάση ποῦ ξεπήδησε καὶ σύμπλεξε τὰ ζωντανὰ στοιχεῖα καὶ ἀπὸ τὶς δύο, τάση ποῦ ἔφθασε στὸ κατακόρυφόν της σὲ ὀρισμένα εἰδύλλια τοῦ Θεοκρίτου καὶ σὲ μερικὰ ἐπιγράμματα τοῦ Λεωνίδα τοῦ Ταραντίνου. Ἔτσι ὁ ρ ε α λ ι σ μ ό ς, ποῦ εἶναι τὸ πρωταρχικὸ στοιχεῖο κάθε πιστῆς μίμησης, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ἐξαπλώθηκε σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἀλεξανδρινὴ ποίηση, καὶ ἔγινε ἓνα ἀπὸ τὰ κύρια της χαρακτηριστικά, ὅσο καὶ ἂν ἦταν ἀντίθετος μὲ ἄλλες της τάσεις, ὅπως π.χ. τὴν ἀγάπη της γιὰ ὅ,τι σπάνιο καὶ ἐξωτικόν, ἢ γιὰ ὅ,τι λόγιο καὶ ἐκζητημένο.

Ὁ ρεαλισμὸς αὐτὸς τῆς μετακλασικῆς ποίησης, ποῦ ἔχει βέβαια πολλὰς ἀποχρώσεις καὶ εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸ ἦθος καὶ τὸ ἔφος τοῦ κάθε ποιητῆ, τὴν κάμνει νὰ προσέξει καὶ τὸ παιδί, καὶ τὸ γέρο, καὶ τὰ ζῶα, καὶ τὸ τοπίο καὶ διάφορες ἄλλες λεπτομέρειες ἀκόμη, ποῦ εἶναι θέματα καὶ πράγματα ἐντελῶς ξένα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς κλασικῆς ποίησης.

Ὁ ἀτομικισμὸς καὶ ὁ ρεαλισμὸς, ποῦ κυριάρχησαν τότε, ἔδωσαν φυσικὰ π ρ ω τ α ρ χ ι κ ῆ θ έ ς η καὶ σ τ ό ν ἔ ρ ω τ α καὶ ὁ ἰδανικὸς ἀλλὰ πολὺν περισσότερο ὁ ἑταιρικὸς καὶ ὁ παιδικὸς ἔρωτας περιγράφονται πιά μὲ κάθε λεπτομέρεια, ἀνάλογα βέβαια μὲ τὸ ἦθος καὶ τὸν τόνο τοῦ κάθε ποιητῆ· ἔτσι ἀπὸ τὴν ψυχρὴ καὶ συγκρατημένη εἰκόνα τοῦ ἔρωτα τοῦ Ἀκοντίου γιὰ τὴν Κυδίππη στὰ Αἴτια τοῦ Καλλιμάχου, ἐρχόμαστε στὴ φλογερὴ καὶ ἰδανικὴ περιγραφή τοῦ ἔρωτα τῆς Μήδειας γιὰ τὸν Ἰάσονα στὰ Ἀργοναυτικά τοῦ Ἀπολλωνίου, γιὰ νὰ φθάσομε στὸν ἀτέλειωτο παιδικὸ ἔρωτα τοῦ ἐπιγράμματος καὶ στὸ χυδαῖο ἑταιρικὸ ἔρωτα τῶν μίμων τοῦ Ἡρώδη καὶ τῆς ἄλλης πορνογραφικῆς φιλολογίας, ποῦ μεταδόθηκε καὶ στὴ Ρώμη καὶ συνεχίσθηκε ὡς τὴν ἐξορία καὶ τὸ θάνατο τοῦ Ὀβιδίου.

Στὴν Ἀλεξανδρινὴ ποίηση βλέπομε ἀκόμη καὶ μιὰ ἀντικλασικὴ ν ο σ τ α λ γ ι α γιὰ τὴν εἰρήνην τῆς φύσης, γιὰ τὴ χαμένη ἠσυχία τῆς ἀνθρωπότητας, γιὰ ὅ,τι τ α π ε ι ν ό καὶ μ ι κ ρ ό καὶ κ α θ α ρ ό.

Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἔχομε τέτοιες περιγραφὰς τῆς Φύσης γεμάτες πάθος, ρομαντισμὸ καὶ νοσταλγία σὰν κι αὐτὲς ποῦ γεμίζουν τὸ βονκολικὸ εἰδύλλιο καὶ τὸ Ἑλληνιστικὸ ἐπίγραμμα — μιᾶς φύσης ποῦ πολλὰς φορὰς ζωντανεῖται

καὶ ὑποφέρει μαζί μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ αὐτὸ ὀφείλεται ἀκριβῶς στὸ ὅτι ποτὲ Ἑλληνες ποιητὲς δὲν ἔζησαν τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸ ὕπαιθρο, ὅσο οἱ Ἀλεξανδρινοί· οἱ συνθήκες στὶς σημερινὲς πολυάνθρωπες μεγαλουπόλεις, ὅπου πολλοὶ καὶ κάθε λογῆς ἄνθρωποι ζοῦν μιὰ ζωὴ ἐντατικά ἀστική χωρὶς καμιὰ πραγματικὴ ἐπαφὴ μὲ τὴ φύση. Ἄς σημειωθεῖ πὼς καὶ ἡ χώρα γύρω ἀπὸ τὶς μεγάλες πόλεις τῆς Ἀνατολῆς, καὶ κυρίως ὁλόγυρα ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, δὲν μοιάζει καθόλου μὲ τὴν κλασικὴ Ἑλλάδα, δὲν ἔχει τίποτε ποῦ νὰ ἐξάρει ἢ νὰ ἐμπνεύσει τὴν ψυχὴ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ φαντασία τῶν Ἀλεξανδρινῶν νοσταλγικά πέταξε πρὸς τὸ εἰδυλλιακὸ περιβάλλον καὶ τὴ ζωὴ τῶν βοσκῶν καὶ τῶν ψαρᾶδων, πρὸς τὴ λαϊκὴ τέχνη καὶ τὶς λαϊκὲς προλήψεις ἀκόμη, πρὸς ὅ,τι συμβόλιζε τὴν ἡρεμία τῆς φυσικῆς ζωῆς, καὶ ἄνοιξε τὸ δρόμο ποῦ ἀκολούθησαν ἀργότερα οἱ μεγάλοι *Ruris amatores* τῆς Ρωμαϊκῆς ποίησης.

Αὐτὴ ἡ ρομαντικὴ ἀναδρομὴ στὰ ταπεινὰ καὶ στὰ φτωχὰ βοήθησε γιὰ νὰ ἀναπτυχθεῖ καὶ κάποιο ἀνώτερο ἀνθρωπιστικὸ καὶ κοσμοπολιτικὸ πνεῦμα, κάποιο πνεῦμα ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς ἰσότητας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν φύλων· καὶ οἱ ἐργάτες, καὶ οἱ ἀγρότες, καὶ οἱ γυναῖκες, καὶ οἱ ξένοι ἀκόμη δοῦλο ἔχουν ὅλη τὴ θέση τους μέσα στὴν Ἀλεξανδρινὴ ποίηση, θέση ἀξιόλογη καὶ γεμάτη συμπάθεια, ποῦ δείχνει μιὰ ὠρίμανση καὶ μιὰ εὐρύτητα ἀντίληψης, ποῦ δὲν τὴν βλέπομε στὴν κλασικὴ Ἑλλάδα.

Μὲ ὅλα αὐτὰ ὅμως καὶ μὲ ὅλη τὴν ἀξιόλογη παραγωγικότητα καὶ ζωτικότητα ποῦ ἔδειξαν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ ποιητὲς δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς σὰ σύνολο ἔπλασαν μιὰ ποίηση ἀκμῆς· ὅσο καὶ ἂν ἔχουν νὰ μᾶς δείξουν μερικὰ ἀληθινὰ ποιητικὰ διαμάντια, ποῦ θὰ τὰ ζήλευε κάθε φιλολογία, ὅσο καὶ ἂν σχηματίζουν τὸν χρυσὸ κρικο ποῦ δένει τὴν κλασικὴ Ἑλληνικὴ μὲ τὴν κλασικὴ Ρωμαϊκὴ ποίηση, ὅσο καὶ ἂν χάραξαν τὸ δρόμο ποῦ μᾶς ἔφερε στὸ σημερινὸ εὐρωπαϊκὸ λυρισμὸ, πρέπει νὰ δεχθοῦμε πὼς συνολικά δείχνουν καθαρὰ τὰ σημάδια κάποιας ποιητικῆς παρακμῆς. Ὅλες οἱ προϋποθέσεις τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων, δηλαδὴ τὸ ἄπειρο καινούργιο ὕλικὸ γιὰ μελέτη ποῦ βρέθηκε σὰν ἄνοιξε ἡ Ἀνατολή, τὰ μεγάλα ἐπιστημονικὰ ἰδρύματα ποῦ ὀργανώθηκαν σὰν τὸ Μουσεῖο καὶ τὶς βιβλιοθήκες, τὸ ἐμπειρικὸ Ἀριστοτελικὸ πνεῦμα ποῦ ἐπικράτησε, καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ εὐνοια τῶν ἡγεμόνων, ἦταν κατάλληλα γιὰ νὰ προοδεύσει ἡ ἐπιστήμη καὶ ὄχι ἡ ποίηση· γι' αὐτὸ καὶ ὁ τρίτος καὶ ὁ δεύτερος αἰώνας π.Χ. εἶναι οἱ μεγάλοι αἰῶνες τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, τῆς φυσικῆς, τῆς ἰατρικῆς, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς φιλολογίας, ὄχι ὅμως καὶ τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς ποίησης· γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἄνθιση τῆς Ἀλεξανδρινῆς ποίησης ποῦ φάνηκε μὲ τὴν κοσμογονία τῶν πρώτων Ἀλεξανδρινῶν χρόνων βάσταξε μόνο γιὰ τόσο λίγο, γιὰ δύο περίπου γενεές.

Ὅταν ὅμως ἡ ποίηση καὶ ἡ λογοτεχνία παρακμάζουν, ὅσο καὶ ἂν ἀνθίζει ἡ ἐπιστήμη, εἶναι φανερὸ πὼς ὑπάρχει κάποια ἠθικὴ παρακμὴ, πὼς ὁ ἄνθρωπος δὲ ζεῖ σὰν

όλοκληρωμένος άνθρωπος, γιατί πώς αλλιώς θα μπορούσαν να μείνουν βουβές και να μη βροῦν τοὺς τραγουδιστές τους οἱ μεγάλες πηγές τῆς ἐμπνευσης, ἡ χαρὰ και ἡ λύπη;

Οἱ Ἀλεξανδρινοὶ πνευματικοὶ ἄνδρες ἦταν μεγάλοι λόγιοι, θαυμάσιοι ἐρευνητές, μοναδικοὶ δεξιότεχνες τοῦ στίχου, ἀλλὰ δὲν ἦταν (μὲ λίγες ἐξαιρέσεις) μεγάλοι ποιητές, ἀκριβῶς γιατί δὲν ἦταν ὀλοκληρωμένοι ἄνθρωποι· ἡ ψυχὴ τους, λὲς και στέγνωσε διαβάζοντας και σχολιάζοντας και ὑποσημειώνοντας, και λὲς και ἐσβησε ἡ φαντασία και ὁ συναισθηματικὸς τους κόσμος, ὅλες δηλαδή οἱ πηγές τῆς πρωτότυπης λογοτεχνικῆς δημιουργίας· ἂν εἶχαν ζήσει πιὸ πλέρια τῆ δικιά τους ζωὴ μὲ τὰ σύγχρονά της μεγάλα προβλήματα, και ὄχι τὰ περασμένα, ἂν εἶχαν πιὸ γόνιμα και πιὸ ζωντανὰ ἀγαπήσει, ἢ ἔστω και ἂν εἶχαν μονάχα τὴν εὐκαιρία νὰ χαροῦν τὴ γιορτὴ τῶν σχημάτων και τῶν χρωμάτων σὲ ὅποιο Ἑλληνικὸ βουνὸ ἢ ἀκρογιάλι, δὲν θα μπορούσαν νὰ ἔγραφαν τόσο ψυχρὰ και ἀπρόσωπα, τόσο ἐξωτερικὰ τέλεια, μὲ ἓνα λόγο τόσο Ἀλεξανδρινά, και θα μπορούσαν καλύτερα σὰν ποιητὲς νὰ ἐμβαθύνουν στὸ πνεῦμα και στὸ χαρακτήρα τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, πὸν εἶναι τόσο πλούσια σὲ ζωὴ, και πὸν τὴ μελέτησαν μὲ τέτοια χαλκέντερη ὑπομονή.

Τὸν κλασικὸν κόσμον μὲ τὴν ὑπερήφανη και συγκροτημένη ψυχὴ του, μὲ τὴν πλέρια ἰσορροπία και τὴ φωτεινὴ ὁμορφιά του, μὲ τὴν προσπάθεια νὰ κατακτήσει ὄχι μόνον τὸ ὄραϊο ἀλλὰ και τὸ ὑψηλό, τὸν θαυμάζουμε, πρέπει και προσπαθοῦμε νὰ τὸν μιμηθοῦμε, ἀλλὰ και τὸν φοβόμαστε· στέκει σὰν ἓνα ὑπέροχον, ἀλλὰ ἄφθαστον ἰδανικόν. Ἐνῶ τοὺς Ἀλεξανδρινούς, τοὺς ἄστατους και ἀδύναμους και ὄνειροπαρμένους, τοὺς αἰσθανόμαστε πολὺ πιὸ κοντά μας, ζοῦμε πολὺ πιὸ εὐκόλα τις ἀγωνίες και τις φιλοδοξίες τους, μὲ ὅλο πὸν πονᾶμε ὅσο τοὺς γνωρίζουμε, γιατί ἓνα κόσμον τόσο μεγάλο και τόσο πλέριο σὰν τὸν Ἑλληνιστικόν δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν συλλάβουν και νὰ τὸν ἀποδώσουν μέσα στὴν ποίησή τους· ἡ μελέτη της λοιπὸν ἄς μᾶς διδάξει και ἄς μᾶς ὀδηγήσει.